

Dr. Rudi Rizman*

Diskusija ob predstavitvi knjige Marjana Svetličiča, *Globalizacija in neenakomeren razvoj v svetu*

Knjiga Marjana Svetličiča z naslovom *Globalizacija in neenakomeren razvoj v svetu* se umešča v čas, ko lahko o globalizaciji glede na njene ambivalentne družbene posledice in enormni porast interdisciplinarno zastavljene literature, ki se je razrasla v zadnjih nekaj letih, vendarle govorimo z večjo zanesljivostjo in s prepričljivimi argumenti. Avtorju je treba vsekakor priznati, da se je obravnava tega nedvomno epohalnega pojava lotil tako, kakor si v resnici zasluži: interdisciplinarno in upoštevajoč njegovo kompleksnost. Pri tem je odprl tudi niz relevantnih vprašanj, na katera bo treba šele poiskati zadovoljive odgovore ne le v različnih strokah (ekonomski, sociološki, politološki in drugih), temveč tudi v demokratično konstituirani civilni družbi.

V nadaljevanju bom izpostavil nekaj tistih vidikov globalizacije, ki so v ospredju kritičnega zanimanja njenih raziskovalcev in ki utegnejo vplivati tako na njeno nadaljnjo usodo – pri tem mislim tako na njeno splošno smer – kot tudi na posledice, ki jih utegne imeti na posamezne in bolj ranljive segmente prebivalstva (»horizontalno«) ali posamezne geopolitične regije (»vertikalno«). Nekatere od teh vidikov sicer upošteva tudi avtor obravnavanega dela, drugi pa bi si morda zaslužili bolj eksplicitno obravnavo ali pa jim bo avtor namenil več pozornosti pri raziskovanju tega pojava v prihodnje. Vsekakor je treba podčrtati, da ne vidim kakšne spodbudne ustvarjalne obravnave globalizacije, če bi jo narekovala binarna dogma, ki reducira ta pojav izključno na razumevanje v smislu »ali-ali«, torej na neplodno dilemo, ki se giblje na poenostavljeni premici konfrontiranja »globalizacije« s »protiglobalizacijo«. Taka metodološka dogma ni primerna pri raziskovanju drugih družbenih pojavov, za katere je mogoče reči, da se človeštvo z njimi sooča že od nekdaj, toliko manj je razlogov za njeno aplikacijo v primeru družbenega pojava, ki je nedvomno – če globalizacijo razumemo kot radikalno krčenje prostora in časa – novejšega datuma.

Ko govorimo o kompleksnosti globalizacije, se zavedamo, da deluje in učinkuje konkretno, saj imamo pravzaprav opraviti z več globalizacijami in ne le z eno samo. Zato je treba biti pozoren na njeno asimetrično delovanje, ki se kaže predvsem v tem, da imamo v globalnem svetu opraviti z različno močnimi ekonomskimi, političnimi in vojaškimi igralci ter nenazadnje tudi z neenakopravno in

nepravično menjavo, nad katero zaenkrat še ne bdi nobena globalna oblast (»svetovna vlada«), ki bi vzpostavljala kolikor je le mogoče izenačene pogoje na tem področju. Razvite države so enostavno pozabile oziroma so zainteresirane pozabiti, da so bile pred tem same avtarkične in da so se »odprle« šele takrat, ko so zmogle tekrovati z drugimi. Le malo razumevanja je za to, da bi se smele manj razvite države zgledovati po tem zgodovinskem vzorcu razvoja-danes bogatih držav-v preteklosti. Če smemo oziroma moremo ta čas govoriti o globalizaciji v množini, potem smo lahko zaradi odsotnosti globalne fiskalne politike, globalne socialne politike (»*global welfare rules*«) in sploh regulacije na tej ravni priča tako razpršenim pozitivnim učinkom globalizacije kot tudi njenemu »roparskemu« (Richard Falk) obrazu.

Bogatejše in povečini velike države imajo v primerjavi z manjšimi in revnejšimi dosti večji repertoar možnosti izrabe pozitivnih učinkov globalizacije, čeprav tudi pri njih do tega ne prihaja samodejno. V grobem je mogoče reči, da se še naprej pogloblja prepad med severom in jugom, ki je pogosto tudi zrcalna slika poglobljanja materialnih razlik v obeh »svetovih« znotraj posameznih držav med približno eno petino najbolj bogatih in eno petino najbolj revnih ljudi. Ta čas je težko napovedati, kakšne dolgotrajnejše učinke bo imela globalizacija na socialno varnost različnih družbenih skupin oziroma državljanov v posameznih družbah. Večina napovedi ne odkriva pozitivne korelacije med globalizacijo in socialno varnostjo, čeprav je po drugi strani res, da globalizacija v nekaterih primerih, kjer so (bile) na oblasti socialdemokratske vlade (na primer: Danska in Nizozemska), ki so se oprle na močno vlado, ni v nasprotju s socialno varnostjo, temveč uspeva celo zagotavljati relativno visoko stopnjo le te. Drugo manj privlačno paradigmo globalizacije na področju socialne varnosti pa seveda predstavljata predvsem Združene države Amerike in tudi Avstralija. Sloveniji se v tem pogledu ponuja priložnost izbire, ki sicer variira tudi znotraj Evropske unije, čeprav pa je težko pričakovati, da bi tudi izbira minimalne stopnje socialne varnosti lahko bila podobna zadnji omenjeni paradigmi.

Seveda si ni treba delati iluzij o tem, da bi bilo mogoče izbirati med globalizacijo in stanjem, ki je obstajalo pred njo – te izbire enostavno ni.

* Profesor na filozofski fakulteti v Ljubljani.

Obstajajo pa tudi izbire, ki se jim institucionalni (državni) in civilnodružbeni akterji ne bi smeli enostavno odreči. Na eni strani gre za potrebno iskanje ustreznih strategij, ki naj bi prispevale k humanizaciji ali še bolje k socializaciji globalizacije, na drugi strani pa bi se morale nacionalne države tudi pripraviti na nihanja, ki jim, tako kot noben drug družbeni pojav, ne more uiti tudi globalizacija. Tragični dogodek 11. septembra 2001 v New Yorku je nedvomno sprožil procese, ki so- če ne v ekonomskem ali političnem smislu pa zagotovo v psihološkem- zamajali nekatere konstitutivne sestavine globalizacije. Če že ni dovolj prepričljiv ugledni družbeni mislec John Gray z znamenite London School of Economics, ki napoveduje skorajšnji konec globalizacije - v letu 2001 je namreč ugotovil, da je upadel njen delež v bruto družbenem proizvodu (GDP) - potem bi bilo treba vendarle računati z dejstvom, da se ta ne bo razvijala v skladu z linearno logiko in kaj šele eksponencialno. Nacionalne države, čeprav njihovi deleži še zdaleč niso sorazmerni z njihovimi tudi najbolj »pravičnimi« pričakovanji, še vedno igrajo vlogo ključnega igralca in bi zato morale v svoj regulativni in programski instrumentarij vključiti morebitno intervencijo deglobalizacije.

Nacionalne države, to možnost imajo seveda predvsem velike in močne, napeljujejo globalizacijo v svojo strugo in na ta način s svojim nacionalizmom blokirajo potenciale globalizacije, ki bi bili sicer na voljo tudi drugim, šibkejšim in revnim. Multinacionalne ustanove, kot so Organizacija združenih narodov, Mednarodni denarni sklad, Svetovna banka in druge, so še vse preveč šibke, povrh tega pa trpijo tudi na demokratičnem deficitu, da bi lahko regulirale tokove globalizacije na način, ki bi lahko kolikor toliko zadovoljil interese neke zadovoljive večine človeštva. Te ustanove so pravzaprav podaljšana roka privilegiranih, čeprav najbolj bogatih držav, ki svoj politični nacionalizem skrivajo za retoriko liberalnih načel, kot sta to »svobodna trgovina« in »svobodni trg«. Za temi velikimi besedami pa se v resnici skriva dejanska avtarkija, ki se kaže v obsežnem subvencioniranju lastnih proizvodov in dobrin, da o še vedno visokih vstopnih carinah, s katerimi se soočajo manj razvite države, ne govorimo.

Nekateri avtorji, ki pišejo o globalizaciji kot o mitu, nedvomno pretiravajo. Vendar pa jim, kot vsakemu tistemu argumentu, ki pretirava, kaže v nekem segmentu njihovega dokazovanja vseeno prisluhniti. Pri tem mislimo na njihova opozarjanja pred nevarnostjo teleološkega razumevanja globalizacije, t. j. posedovanja absolutne vednosti o tem, da je znana »končna postaja« globalizacijskih

procesov. Takšna pretirana vednost o »prihodnosti« globalizacije pozablja vsaj na troje: na kontingenčno naravo družbenih pojavov, ki je lastna tudi globalizaciji, na njeno sestavljenost in ne nazadnje tudi na njene spremljajoče nenamerne posledice.

O implikacijah globalizacije ni mogoče govoriti kar tako povprek in nasploh. Ne poznamo namreč enega samega tipa kapitalizma, temveč je mogoče govoriti vsaj o treh tipih. Kot prvega bi omenili tržnega, kakršen se manifestira na primeru Velike Britanije, ki ni ravno prepričljiv primer robustne ekonomije. Drugemu tipu kapitalizma bi lahko rekli »regulirani« (»managed«) in ga običajno prepoznavamo v Nemčiji, na Nizozemskem in na Švedskem. Tretji tip kapitalizma je »državni« in ga srečamo v Franciji in Italiji. Če si hočemo potemtakem odgovoriti na vprašanje, kako se na primer neka država odziva na globalizacijo oziroma kakšne so v tej zvezi njene strateške opcije, je potrebno prej odgovoriti na vprašanje, za kakšen tip kapitalistične države sploh gre. V primeru Slovenije in drugih »tranzicijskih« držav (mladih demokracij, ki šele razvijajo svojo zgodovinsko inkarnacijo kapitalizma) se je težko dokopati do odgovora na takšno vprašanje, ker so sociološke konture nastajajočega kapitalizma še premalo razvite in strukturno transparentne, da bi jih bilo mogoče prepoznati kot tip. Vseeno ni treba obupati in vreči puške v koruzo, ker se je v tem primeru vredno potruditi in na podlagi primerjav oziroma podobnosti poiskati podobnosti z zgodovinsko že kolikor toliko utrjenimi in konsolidiranimi tipi kapitalističnih družb.

Čeprav je globalizacija relativno mlad družbeni pojav, je že mogoče kritično premisliti njene dosedanje pozitivne in negativne izkušnje. Med negativnimi omenja Joseph Stiglitz v prvi vrsti dogmo o liberalizaciji kapitalskega trga, ki običajno ni opravičila optimističnih bolj ideološko obarvanih kot pa na ekonomski znanosti utemeljenih pričakovanj. V Vzhodni Aziji in še posebej v Latinski Ameriki je prej ko ne prispevala k ekonomski ranljivosti večjega števila družb, opazno je povečala revščino ter redčila vrste srednjega razreda. Škoda, ki jo je povzročila omenjena ekonomska dogma, je neprecenljiva - in sicer tako z materialnega kot tudi človeškega vidika - vendar je treba resnici na ljubo povedati, da se že nekaj časa tudi v ustanovi, ki je v preteklosti aplicirala to dogmo, tj. v Mednarodnem denarnem skladu zavedajo njenih destruktivnih učinkov. Stiglitz ob tem posebej opozarja na negativne posledice davčne tekme: konkurence v državah v razvoju v primerih, ko se davčno breme s podjetij in korporacij enostavno prenaša na delavce.

V zadnjem času je zanimivo in tudi koristno spremljati razhajanja v neoliberalnem taboru, ki še zdaleč ne spominja več na monolitno trdnjavo znanja in receptov, na katere je ta prisegal in jih s podporo uglednih multilateralnih ustanov ponujal problematičnim ekonomijam in družbam, ki so zanje bodisi zaprosile ali pa so jim bili preprosto vsiljeni. Veliko ime neoliberalne doktrine Francis Fukuyama na primer ne dvomi, da je tako imenovani »Washington consensus« doživel poraz s tem, ko je diktiral rigidno privatizacijo, liberalizacijo trgovine in sploh vsakršno deregulacijo. Najbolj ranljiva točka neoliberalne doktrine se je pokazala v njenem podcenjevanju vloge države oziroma držav, ker je enostavno odmisllila njihovo zgodovinsko in specifično umeščenost. Po Fukuyami je ta napaka pripeljala do tega, da smo namesto sociološkega in političnega investiranja v »state-building« dobili njegovo nasprotje – »state-deconstructing«.

Podobno kritično refleksijo je že pred nekaj manj kot tremi leti predstavil znameniti »guru« svobodne tržne ekonomije Milton Friedman, ko je priznal, da se je s svojo znano formulo »privatizirajte, privatizirajte in privatizirajte« pošteno zmotil. Namesto te formule, ki se ji ni dokončno odrekel, je tokrat predlagal predhodno vzpostavitev »pravne države« (»legal state«). Seveda se ob tem postavlja vprašanje, kakšna je »cena« zgrešenih lekcij in nenazadnje tudi njihova znanstvena validnost, pravzaprav sama znanstvena utemeljenost takšnih in tudi drugih predlogov, ki jih ponujajo ali prakticirajo nad posameznimi državami ekonomisti (ekonomska znanost?) ali v njihovem imenu (ne)odgovorne mednarodne ustanove na tem področju.

Glede na ubikvitaro delovanje globalizacije, ki je zabrisala nekdanje jasne meje med državami, trgi, javnim in zasebnim, se bo treba dokopati do njene nove intelektualno in strateško domišljene regulacije. Časi, ko se je bilo mogoče opreti na orodja iz repertoarja klasične hierarhične regulacije ali enostavne regulacije, pripadajo preteklosti. Novi prijemi se rojevajo mukoma in vprašanje je, ali jim bo »nacionalizem« najbolj močnih in vplivnih ekonomskih in političnih akterjev v današnjem svetu sploh dal priložnost, da se razvijejo v korist vzpostavljanja resnično globalnih, na dolgoročno postavljenih in stanovitnih temeljih. Če bomo namesto globalne regulacije imeli še naprej opraviti z globalno hegemonijo, torej z nekakšno vedno nujno začasno in na kratkoročne cilje fokusirano »voljno koalicijo«, v kateri bi poglavitni »hegemon« toleriral

kvečjemu še nekaj podrejenih regionalnih hegemonov, se bo rešitev problemov, ki ogrožajo prednosti globalizacije za optimalno večino človeštva, samo še bolj oddaljeval v prihodnost ali pa bo v kakšnem bolj dramatičnem scenariju celo blokiran nadaljnji razvoj globalizacije.

Umeščanje slovenske ekonomije in politike v današnje procese globalizacije bi se moralo, če nekoliko poenostavimo sicer dosti bolj kompleksno dilemo, opreti na »evropsko« paradigmo globalizacije, ki se v mnogih ključnih socioloških in tudi ekonomskih parametrih razlikuje od »ameriške«. Iskanje »tretje poti« ali nekakšnega »hibrida« med eno in drugo paradigmo ne pride v poštev in bi nas samo oddaljilo od realne alternative, ki jo predstavlja evropska izbira, če seveda mislimo z »Evropo« resno. Pri tem pogrešam nekaj bolj odločne evropske samozavesti, ki ni zgolj slovenski problem, temveč ga srečamo tudi pri nekaterih drugih državah, ki so še ne tako dolgo eksperimentirale s socialističnim sistemom.

Evropsko samozavest, ki jo je mogoče udejanjiti v konkretni slovenski politiki in njenih strategijah v zvezi z globalizacijo, je mogoče opreti na naslednja relevantna sociološka dejstva. V primerjavi z evropsko je ameriška ekonomska moč, če vzamemo za izhodišče leto 1950, ko je bila ta dvakrat večja, upadla in se je skoraj povsem izenačila z evropsko. Prav tako je po številu manjših podjetij Evropska unija že presegla ZDA. Evropske neposredne investicije v ZDA presegajo ameriške v Evropi za dobri dve petini. Evropski socialni in ekonomski model je dolgoročno dosti bolj stanovit in opravičljiv kot pa ameriški. To dejstvo lahko ponazorimo za naslednjimi podatki: razmerje med plačami vrhunskih menedžerjev (»CEO«) in plačami povprečnih delavcev v neki korporaciji v ZDA je 475:1, v Veliki Britaniji 24:1, v Franciji 15:1 in na Švedskem 13:1. Nenazadnje tudi število zapornikov v ZDA in v Evropi (685 proti 87 na 100.000 državljanov) govori o tem, da imamo opraviti z dvema močno razlikujočima se družbenima sistemoma, kjer izbira, ki ima tudi močne implikacije v zvezi s problemom, o katerem govorimo v tem prispevku sploh ni težka. Čeprav Evropska unija ni idealna politična skupnost, je ta v 21. stoletju, prej kot ZDA, prepričljiv vzgled za številne druge države in regionalne integracije v svetu. Zaradi vsega omenjenega je več kot očitno, kje in na kakšen način si lahko Slovenija kot majhna država zagotovi optimalne možnosti za to, da ne le preživi v času globalizacije, temveč, da se s premišljenim vključevanjem vanjo tudi prebije v višji razvojni krog.